

Nenad VUKOVIĆ*

REFLEKSIJE O GLOBALIZACIJI CIVILIZACIJE I DUHOVNE KULTURE

Sažetak: Kako razumjeti globalizaciju? Kako danas velike ekonomske i tehnološke sile formiraju sutrašnji svijet? Neminovna su pitanja i iz aspekta široke lepeze kulture! Gdje su granice konkurencije? Pitanja su kojima se danas nezaobilazno bave i vodeća filozofska imena. Globalizacija obuhvata širok spektar čovjekovog života. Zavisno od tehnike i tehnologije (ističu filozofi) radikalno se stvara univerzalna civilizacija (globalna), a kultura biva sistematski potiskivana od strane „tehnike i cifara“. Pored globalizacije tehnike, tehničke civilizacije, osjeća se i naglašen proces globalizacije kulture. Procesom globalizacije kulture pojedine kulture bivaju potiskivane od strane „univerzalne kulture“ — znači da se potire individualnost kultura u korist jedne zajedničke kulture, dok su vrlo česta upozorenja i isticanja da su poželjne kulturne različitosti. Ali, sve navodi na to da će doći do svijeta radikalno unifikovanog, do nametanja da jedna kultura bude univerzalna kultura. Što znači da jedan kulturni sistem neće biti dominantan, nego jedini — česta su utemeljena upozorenja filozofa.

Ključne riječi: civilizacija, ekonomija, tehnologija, kultura, čovjekov život, globalizacija, unifikacija, kulturne različitosti (posebnosti), jedan (jedini) kulturni sistem, filozofska pitanja

Poznato je da se globalizacija kao proces (moguć proces) pojavila prije nekoliko decenija, u posljednjoj četvrtini XX vijeka. A već danas u svijetu u raznim promišljanjima kompetentnih naučnih i filozofskih

* Akademik Nenad Vuković, CANU

imena često se ističu pitanja: da li je globalizacija mit ili stvarnost? Ili — kako razumjeti globalizaciju iz raznih aspekata? Kako danas velike ekonomske i tehnološke sile formiraju sutrašnji svijet? Gdje su granice konkurencije? Nezaobilazno je i neminovno promišljanje o procesu koji vodi integraciji, međusobnoj zavisnosti društava, privrede i kulture. Veliko je pitanje: kako ide stvaranje ujedinjenog svijeta, kako nestaju nacionalne države, do čega dovodi porast interakcije iznadnacionalnih korporacija?

U ovom radu prioritetno se postavljaju pitanja iz aspekta široke lepeze kulture. Koje su posljedice homogenizacije kulture? Neminovno je danas odvojeno promatrati globalizaciju civilizacije od globalizacije kulture. Globalizacija civilizacije upućuje na stvaranje širokih mogućnosti dostupnosti tehničkih, tehnoloških, ekonomskih dostignuća. Otuda globalizacija postaje zajednička svim ljudima na svijetu. S globalizacijom kulture biva drugačije jer taj proces dovodi do toga da jedna kultura biva potiskivana i zamjenjivana univerzalnom kulturom. Široko se diljem Evrope ističu pitanja globalizacije kulture — pitanja u kojima se podvlači ugroženost individualne kulture (gubljenje samobitnosti) globalizacijom kulture. Još je Lešek Kolakovski kritikovao globalizaciju kulture sloganom — „Wszystkie kultury są równe“ („Sve su kulture različite“). Paweł Nierodka (Pavel Njerodka) podvlači kritičku misao koju je istakao Arnold J. Toynbee: „Uniwersalizm kulturowy prowadzi do świata radykalnie zunifikowanego“ („Kulturni univerzalizam dovodi do svijeta radikalno unifikovanog“) — što znači da kulturni univerzalizam dovodi do potiranja samobitnosti, do potiranja kulturne posebnosti značajne u mozaiku opštosti. Nameće se pitanje da li je moguće i svrsishodno jednoj ljudskoj grupaciji koja živi u određenim uslovima, koja živi svoj kulturni život, koja živi u svojoj istoriji i religiji, nametnuti nešto drugo, neku drugu kulturnu narav?

Posebno je pitanje evropske kulture i njenog značaja u današnjem vremenu globalizacije. Evropsku kulturu koja je utemeljena na helenkim korijenima treba da, u korist globalizacije, koriguje, zamijeni neka druga duhovna kultura uslovljena tehnološko-civilizacijskim dostignućima. „Współczesne procesy globalizacji cywilizacyjnej i kulturowej dają się odczytać jako kontynuacja kształtowania się świata człowieka“ (Zachariasz). Poljski filozof Zachariasz (Zahariaš) ukazuje i na neuspjeh u realizaciji želja o novom svijetu uređenom po nečijoj želji, o

neuspjehu globalnog društva, tj. liberalne imperije. Izgleda da se pogrešno protumačio kraj XX vijeka, da je došao „kraj istorije“, da je završen konflikt između komunizma i liberalne demokratije, da padom komunizma liberalna demokratija nema alternativu kad je riječ o sistemu. A „kraj istorije“ da li je početak „nove istorije“ svijeta, ispunjenog napetostima i konfliktima. I dalje je teško pojmiti svijet — upozoravaju filozofi, jer se stalno potvrđuje da je svijet neobično složen.

Globalizacija obuhvata širok spektar čovjekovog života. Zavisno od tehnike i tehnologije (ističu filozofi) radikalno se stvara univerzalna civilizacija, što znači da se od niza civilizacija stvara jedna civilizacija (globalna), a kultura biva sistematski potiskivana od strane „tehnike i cifara“. Globalizacija je svojstvena savremenom svijetu ako se razumije kao „razmjena duhovnih i materijalnih dobara između ljudi koji žive u različitim sistemima.“ Ona se tiče raznih aspekata čovjekovog života: ekonomskog, ideološkog, pogleda na svijet, političkog, religijskog.

Pored globalizacije tehnike, tehničke civilizacije, globalizacije u ciframa, naglašeno se doživljava proces globalizacije kulture. To je proces kad jedna kultura teži da bude univerzalna kultura. Globalizacija kulture opasnost je koja uništava individualnost kultura, njihovu posebnost u korist zajedničke kulture. A s druge strane, razlika u kulturi je poželjna kao i razlika među ljudima.

Procesom globalizacije kulture pojedine kulture bivaju potiskivane od strane „univerzalne kulture“ — znači da se potire individualnost kultura, njihova posebnost, u korist jedne zajedničke kulture, dok su vrlo česta upozorenja i isticanja da su poželjne kulturne različitosti, kao i same razlike između ljudi. Ali, sve navodi na to da će doći do svijeta radikalno unifikovanog, do nametanja da jedna kultura bude univerzalna kultura. Što znači da jedan kulturni sistem neće biti dominantan, nego jedini — česta su utemeljena upozorenja filozofa, polazeći od autonomnih vrijednosti evropskog svijeta kulture. Zanimaju se prirodni uslovi, istorija, religija, sistem ponašanja... Naglašena su i upozorenja da „...proba globalizacije raznih načina postojanja može da dovede do sukoba, ideoloških ratova“. Nemoguća je univerzalna civilizacija (S. P. Huntington). Kultura se sagledava kao filter civilizacijskog, tehničkog razvoja. U našem vremenu poljski autor (Zachariasz) razvija koncepciju filozofije kulture određenjem *kulturozofia*, a ne filozofija civilizacije, jer je to dio kulturozofije: „Razvoj teoretskog znanja utiče na

processe koji se odvijaju u raznim oblastima čovjekovih kulturnih djelovanja. Zahvaljujući tome dolazi ne samo do objašnjenja stvarnosti nego se formira i jednoliti sistem značenja.“ Teoretsko znanje (zaključuje filozof) nezavisno je od svih sadržaja.

Nezaobilazno je ovdje uključiti, kao naglašen primjer, pitanje jezika. Šta se proklamuje (i osigurava) u raznim poveljama kad se radi o jezicima, a šta se upravo događa u praksi. U mnogim evropskim zemljama u kojima je od posebnog značaja pitanje nacionalnog jezika unutar i prema vani, vode se „žestoke“ rasprave o tome šta se događa s nacionalnim jezikom, šta narušava njegovo njegovanje, njegovu osobenost i kulturu, a posebno kulturni značaj, šta ga potiskuje u drugi plan, kakva mu se sudbina predviđa i do čega će to sve da dovede. Dovoljno je osvrnuti se na opservacije Ranka Bugarskog, kompetentnog autora, iznesene u knjizi *Evropa u jeziku* (njegove stavove temeljito je predstavio Milivoj Alanović u Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistik, LIII/2, Novi Sad, 2010). U jednom od poglavlja ove knjige, naslovljenom: *Evropska jezička politika između raznolikosti i globalizacije*, Bugarski kaže kad je riječ o odnosima između jezika, dvije su suprotstavljene tendencije: globalizacija i regionalizacija i da je neposredni efekat globalizacije i lingvistički ekspanionizam, prije svega engleskog jezika, a dostignute evropske kulturne vrijednosti u velikoj mjeri zavise od uspjeha promocije i podrške modelu interaktivnih odnosa među jezicima. Bugarski polazi od preispitivanja odnosa između evropskih jezika kroz noviju istoriju. Dok je prevaziđeni modularni model podrazumijevao koegzistenciju autonomnih jezika, ekspanzivni je bio izraz nadmoći velikih jezika, pri čemu se danas u prvom redu misli na engleski jezik, kao na simbol globalizacije, lingvističke tiranije, te 'lingviciida' nad malim jezicima. Bugarski kaže da se danas afirmiše jedan autentično evropski model, onaj interaktivni, koji podrazumijeva saradnju govornika na načelno ravnopravnim osnovama, što Evropu promovise kao kompleksan i interaktivan komunikacijski prostor. Ali, u osnovi sumorni su efekti globalizacije jer predviđaju unifikaciju. Danas je u Evropi prisutno i gubljenje jasnih granica među jezicima usljed stalnih migracija stanovništva. Nacionalni jezici bez internacionalnog statusa ugroženi su slabljenjem evropske nacionalne države, efekti globalizacije se posebno odražavaju na regionalne i lokalne jezike. Engleski jezik prelazi put od *Globisha*, *Globalisha* ili *Globalesea*, sve do *Eurospeaka*, i

primjetno je njegovo račvanje u čitavu porodicu, poput latinskog jezika. Pitanje je prisutno šta (nam) danas znači engleski jezik, koji je njegov značaj u međunarodnim komunikacijama. Bugarski ističe kao paradoks da u vremenu promocije višejezičnosti engleski jezik doživljava svoj uspon, ne zato što to žele njegovi izvorni govornici, nego zato što je to u interesu onih kojima je on drugi ili strani jezik. Na taj način engleski jezik postaje naš zajednički, čime je simbol nekog novog, modernog života. Došlo je do toga da ako znamo jedan strani jezik, dobro bi bilo da je to engleski, a ako ih je više, među njima treba da je engleski. Sve se to posebno odnosi na 'evroengleski', tj. engleski jezik u evropskim institucijama, koji je razvio neka svoja obilježja u rječniku i terminologiji i time postao univerzalno sredstvo za razumijevanje njegovih neizvornih korisnika.

Filozofi upozoravaju da je danas potrebna kulturna mudrost na nivou opstanka ljudske vrste, utemeljena na znanju, na raspoznavanju posljedica čovjekovih djelovanja i s njima povezanih posljedica u raznim kulturama i da realni svijet zamjenjuje fikcija, a čovjek počinje da funkcioniše u svijetu nestvarnosti... Saglasni su filozofi da nacionalna kultura predstavlja širok i složen sistem (uklad, syndrom) načina djelovanja, normi, vrijednosti i simbola, vjerovanja i simboličkih djela, sistem koji određena ljudska skupina smatra za svoj, koji njoj pripada, izrastao iz njene tradicije i istorijskih iskustava i njenih obavezujućih obreda.

Kako razumjeti savremenu civilizaciju? Prisutno je pitanje u filozofskim sporovima. Kako se analizira problematika civilizacije, kulture? Podvlači se značaj filozofske tradicije, čiji su korijeni u Grčkoj, a na tim temeljima formirana je novovjekovna materijalna sfera ljudskog života. „Filozofija nije praksa života, nego teorija praktičkog života... Kulturozofija je filozofska refleksija o čovjekovoj egzistenciji o raznim načinima realizacije te egzistencije u kulturi“ (Zachariasz). Grci su imali filozofe, a Jevreji proroke — stalno se naglašava kao izvor. Zachariasz akceptira značenje višestrukosti u raznorodnosti kultura, što je posebno bitno u vremenu globalizacije. Svjestan je da je globalizacija, koja ima korijene u prošlosti, aktuelan proces i predstavlja sadržaj rasprava koje se tiču budućnosti, to se ne može izbjeći. On izlazi s novim predlogom koji govori o sintezi pluralizma i globalizma. Pitanje je kako razumjeti sadašnju civilizaciju. Globalnu promjenu kulture, civilizacije. Osnova je čovjek kao kontemplator, a takođe i kao kreator kulture. Filozof

ističe dinamičnu koncepciju čovjeka: „U kulturi se čovjek realizuje na aktivan način, zahvaljujući nauci, umjetnosti, religiji. On realizuje svoje ljudsko bivstvo.“ Zachariasz smatra da civilizaciju treba razumjeti prije svega u odnosu na kulturu. U humanističkoj refleksiji tradicije mogu da se izdvoje tri poimanja civilizacija — kultura.

U prvom viđenju zatire se razlika između kulture i civilizacije, što znači da su kultura i civilizacija dva određenja za istu pojavu. Samuel P. Hunkinton odbacuje postojanje univerzalne civilizacije. On potire razliku između kulture i civilizacije.

Drugo viđenje sadrži koncepciju koja razlikuje civilizaciju od kulture. Vidi ih kao dvije stvarnosti. Civilizacija se tiče materijalne sfere čovjekovog života, a kultura duhovne sfere. Kulturne vrijednosti su u sferama moralnih vrijednosti. Kultura je filter civilizacijskog (tehničkog) razvoja.

Treće viđenje. Zachariasz kao autor anatelizma civilizaciju tretira kao element šire cjeline zvane kultura. On razvija koncepciju filozofije kulture, zvanu kulturozofija, a ne filozofija civilizacije.

Postojanje čovjeka ne zadovoljava se težnjama da se osiguraju materijalni i organizacioni uslovi za njegovu egzistenciju. Čovjek se realizuje u sferi duhovne kulture. „Religija i filozofija su sfere kulture (Zachariasz), ono što je naspram tzv. materijalne kulture (ili civilizacije)...“ Ono što je Hegel nazvao *pojmom apsolutnog duha*.

Istraživanja su naglašeno fokusirana i na neoliberalnu formu globalizacije, globalizacije koja danas znači neminovnost osvajanja prostora, posredstvom nametanja kriterijuma, uslova i pravila po standardima jedine preostale supersile (SAD), ponekad ekonomskom prinudom, a ponekad vojnom.

Osjećaju se sumorni efekti globalizacije u totalitarizmu kao savremenom društvenom fenomenu. Naglašeno je prisutna filozofija straha i medijska panika; prisutno je redizajniranje medijskih slika u sistemu međunarodne bezbjednosti, a strah u informacijama ima funkciju robe koja prodaje medije. U ocjenama se ističe da medijsko mišljenje nije pitanje logičnosti, već vlasti i moći određenog ideološkog sistema: „Moderni terorizam je skrojen tako da bude prilagođen medijima i savremenim sredstvima komunikacije.“ Budućnost svijeta je neizvjesna. „Naše vreme nosi apokaliptičan strah od neizvesnosti“ — kaže Nebojša Bradić, ugledni dramski pisac i reditelj.

LITERATURA

- [1] Eberhardt, Piotr: *Rozwój światowej myśli geopolitycznej*, Warszawa, 216.
- [2] Klaus, Vaclav: *Evropa i EU: pogled političara i pogled ekonomiste*, Beograd, 2010.
- [3] Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, 1996.
- [4] Paleczny, Tadeusz: *Stosunki międzykulturowe*, Kraków, 2005.
- [5] Paleczny, Tadeusz: *Nowe ruchy społeczne*, Kraków, 2007.
- [6] Dyczewski, Leon: *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin, 1995.
- [7] Zachariasz, Andrzej L.: *Kulturozofia*, Rzeszów, 2006.
- [8] Zachariasz, Andrzej L.: *Globalizm jako formuła realizacji imperium neoliberalnego*, ZOFIA, Pismo filozofów Krajów Słowiańskich, 11, str. 265–276.
- [9] Simeunović, Dragan: *Nacija i globalizacija*, Beograd, 2016.
- [10] Čomski, Noam: *Šta to u stvari hoće Amerika*, Beograd, 1999.
- [11] Čomski, Noam: *Propaganda i javno mnjenje*, Beograd, 2003.
- [12] Bugarski, Ranko: *Evropa i jezik*, Beograd, 2009.
- [13] Matvejević, Predrag: *Nacionalna kultura i globalizacija*, Sarajevske sveske, br. 02, Sarajevo, 2003.
- [14] *Sarajevske sveske*, br. 27/28, 01/05/10 — Sarajevo.
- [15] Mesić, Milan: *Pojam kulture*, Nova Croatica, Zagreb, 2007.
- [16] Milašinović, dr Srđan, Jevtović, dr Zoran, Despotović, dr Ljubiša: *Politika, mediji, bezbednost*, Beograd, 2012.
- [17] Reljić, Slobodan: *Kriza medija, mediji krize*, Beograd, 2013.
- [18] Čolović, Ivan: *Balkan — teror kulture*, Beograd, 2008.
- [19] Čolović, Ivan: *Rastanak s identitetom*, Beograd, 2014.
- [20] Pernica, Petr: *Nový pohled na kulturu. Logistika kultury*, Praha, 2017.

Nenad VUKOVIĆ

REFLECTIONS ON GLOBALIZATION OF
CIVILIZATION AND HUMAN CULTURE

Summary

Which and what kind of thoughts are often incited by often quoted questions such as: Is globalization a myth or a reality? Or, how to understand globalization from various aspects? How do big economic and technological forces today shape tomorrow's world? Where are the limits of competition? These are the questions the leading philosophers today are inevitably confronted by. We are mainly confronted with the questions arising from a broad range of culture.

Globalization encompasses a wide range of human life. Depending on technology and technology (philosophers point out), a universal civilization is radically created, which means that one (global) civilization is created from a series of civilizations, and culture is systematically suppressed by „techniques and figures“. In addition to the globalization of technology, technical civilization, globalization in ciphers, there is a strong emphasis on the process of the globalization of culture. The

process of the globalization of culture means that particular cultures are suppressed by „universal culture“ — the individuality of cultures, their particularity, is eradicated in favor of one common culture. At the same time, we often hear warnings and insights that cultural differences, as well as differences between people, are desirable. Anyhow, everything points to the fact that the world will become radically unified and that one culture will become a universal culture. This means that one cultural system will not be dominant, but the only one — these are often reasonable warnings of philosophers, starting with the autonomous values of the European world of culture. Natural conditions, history, religion, behavioral system etc. are ignored. There are also strong warnings that „...the test of the globalization of various ways of existence can lead to conflicts, ideological wars.“